

รูปแบบการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมเพื่อการเปลี่ยนแปลงเกษตรกรสู่การทำเกษตรอินทรีย์

ณัฐนันท์ วิริยะวิทย์

คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

Email: wnathanan@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลงเกษตรกรสู่การทำเกษตรอินทรีย์ของชุมชนบ้านจำรุง อำเภอกาญจนบุรี จังหวัดระยอง เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research--PAR) โดยมีการแบ่งทีมวิจัยเป็น 2 ทีม ทีมแรก ได้แก่ ทีมวิจัยวิชาการ ประกอบด้วยอาจารย์และนักศึกษาศาสนาวิชาเกษตรศาสตร์ และทีมที่สอง ได้แก่ ทีมวิจัยชุมชน ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรอำเภอกาญจนบุรี และเกษตรกร โดยมีขั้นตอนการรวบรวมข้อมูลดังนี้ ขั้นที่หนึ่งคือการสำรวจสภาพทุนของชุมชน ขั้นที่สองคือ การศึกษาปัญหาการทำเกษตรอินทรีย์ของชุมชน ขั้นที่สาม คือ การสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลงเกษตรกรสู่การทำเกษตรอินทรีย์ และขั้นที่สี่คือ การเปลี่ยนแปลงของเกษตรกรในการทำเกษตรอินทรีย์ ในส่วนของการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การสัมภาษณ์ การสังเกต การอภิปรายกลุ่ม การจัดเวทีชุมชน และการใช้เครื่องมือสำรวจชุมชน ผลการวิจัยพบว่ารูปแบบการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมเพื่อการเปลี่ยนแปลงเกษตรกรสู่การทำเกษตรอินทรีย์เป็นการสื่อสารสองทางแบบสมดุล ทำให้เกษตรกรตัดสินใจเปลี่ยนมาทำเกษตรอินทรีย์ และได้จัดตั้งโครงการ “ผลไม้อินทรีย์” ขึ้นภายในชุมชนในที่สุด

คำสำคัญ: การสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม, เกษตรอินทรีย์, ผลไม้อินทรีย์, การสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลง, ชุมชนบ้านจำรุง

Participatory Communication Model for Farmers Changing to Organic Agriculture

Nathanan Wiriyawit

Faculty of Management Science, Phranakhon Rajabhat University

E-mail: wnathanan@gmail.com

ABSTRACT

This research objective was to develop a communication model for farmers changing to organic agriculture in Ban Jumrung community, Klaeng District, Rayong Province. This was participatory action research that was separated into 2 research teams. The first was an academic research team of a teacher and students of the Communication Arts Department. The other was a community research team of the community headman, Klaeng District agriculture technocrat, and farmers. The process of data collection was: 1) community surveying; 2) study the problems of organic agriculture; 3) the communication for changing farmers to organic agriculture; 4) farmers changing to organic agriculture; and 5) confidence building for farmers after decision making. Data collection was as follows: interviewing, observation, group discussion, community forum, and the tools of surveying the community. The result of this research found that communication can help farmers to decide to change to organic agriculture. They set up an “organic fruit” project in the community by participatory communication.

Key words: participatory communication, organic agriculture, organic fruit, communication for change, Ban Jumrung community

บทนำ

ในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมาประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม มีแนวโน้มในการพึ่งพาสารเคมีกำจัดศัตรูพืชมากขึ้น ทั้งในระหว่างการปลูก การเก็บรักษา การขนส่ง และการจำหน่าย ปัญหาสำคัญที่เกิดจากการใช้สารเคมีในการเกษตร ได้แก่ ปัญหาการตกค้างของสารเคมีในสิ่งแวดล้อม ซึ่งสาเหตุเกิดจากการแพร่กระจายของสารเคมีในระหว่างการฉีดพ่น ทำให้มีการสะสมอยู่ในพื้นดินและน้ำ ส่งผลต่อสิ่งมีชีวิตในระบบห่วงโซ่อาหารทุกระดับ รวมถึงปัญหาด้านสุขภาพของเกษตรกรและผู้บริโภคซึ่งส่งผลต่อปัญหาทางเศรษฐกิจ จะพบว่าต้นทุนในด้านการติดตามและตรวจสอบคุณภาพสารกำจัดศัตรูพืช เช่น ต้นทุนการรักษาสุขภาพ ต้นทุนในด้านการติดตามและตรวจสอบคุณภาพสารกำจัดศัตรูพืช รวมถึงการตกค้างในสิ่งแวดล้อม หรือต้นทุนที่ก่อให้เกิดความเสียหายในการส่งออกอันเนื่องจากการตกค้างของสารเคมีทั้งการระงับการนำเข้าหรือมาตรการกีดกันจากต่างประเทศ มีแนวโน้มสูงเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในทุกๆ ปี (สาคร ศรีมุข. 2556: 1)

การจัดการของภาครัฐที่ผ่านมา มีการควบคุมการใช้สารเคมีทางการเกษตร การยกเลิกการขึ้นทะเบียนสารเคมีทางการเกษตรที่มีพิษรุนแรง มีการเปลี่ยนแปลงด้านเกษตรทางเลือก เช่น การเกิดขึ้นของเกษตรปลอดสารพิษที่มีการควบคุมการใช้สารเคมีในการเกษตร หรือการเกิดขึ้นของเกษตรปลอดสารเคมีหรือเกษตรอินทรีย์ เพื่อป้องกันปัญหาสุขภาพทั้งปัจเจก ชุมชน และสุขภาพสิ่งแวดล้อม ซึ่งพบว่าในประเทศไทยได้มีการส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ของภาครัฐที่มีจุดเน้นหนักในเรื่องของสุขภาพและนิเวศวิทยาปรากฏขึ้นมา เมื่อรัฐบาลได้มีการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ โดยประกาศให้เป็นวาระแห่งชาติ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม 2547 จนปัจจุบันได้มีแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเกษตรอินทรีย์แห่งชาติ พ.ศ.2558-2564 (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 2558 : 19)

ชุมชนบ้านจำรุง หมู่ 7 ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง เป็นชุมชนที่มีการทำนา ทำสวนผลไม้ และสวนยางพารา เป็นหนึ่งในชุมชนที่มีการใช้สารเคมีในการเกษตร ส่งผลให้เกษตรกรมีปัญหาด้านสุขภาพทรุดโทรม เพราะคนในชุมชนได้พึ่งพาการใช้สารเคมีอย่างมาก ต่อมาเมื่อมีการเข้ามาตรวจสอบสุขภาพของสาธารณสุข พบว่า ชาวบ้านจำนวนมากมีสารเคมีตกค้างภายในปอด ทำให้ป่วยเป็นโรคทางเดินหายใจกันมาก นอกจากส่งผลต่อสุขภาพแล้วยังส่งผลให้เกษตรกรไม่เป็นดังหวัง เนื่องจากการลงทุน

ซื้อสารเคมี การปลูกที่ไม่ได้ผลตามความคาดหวัง ราคาผลผลิตตกต่ำ ทำให้เกษตรกรหลายรายขาดทุน (พัชร กวางศิริ. 2551 : 67)

การปรับเปลี่ยนจากการที่ภาครัฐเคยส่งเสริมให้ชุมชนเพิ่มผลผลิตโดยใช้เทคโนโลยี เพื่อส่งต่อผลผลิตให้ภาคอุตสาหกรรมและส่งออกมากขึ้น เริ่มส่งผลกระทบต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตที่มีมายาวนานของคนในชุมชน ทั้งยังส่งผลกระทบต่อปัญหาในเรื่องสิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตการดำเนินชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี และแบบแผนของการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว ทำให้ชุมชนได้รับผลกระทบโดยตรงจากการพัฒนาหรือแปรสัณฐานเป็นทุนตามแนวคิดระบบทุนนิยม ซึ่งในอดีตชุมชนบ้านจำรุงมีความเป็นอิสระสามารถปกป้องคุ้มครองและพึ่งพาตนเองได้ ทั้งยังมีการพึ่งพาอาศัยกันและกัน ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง มีการพัฒนาวิถีการดำเนินชีวิต สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนเองตั้งแต่ดั้งเดิม

การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมให้กับเกษตรกรที่มีการใช้สารเคมีและยาฆ่าแมลงมาเป็นเวลานานให้เปลี่ยนมาทำเกษตรอินทรีย์จึงไม่ใช่เรื่องง่ายนัก เช่น กรณีของกลุ่มธรรมธกิจ ซึ่งได้ตั้งบริษัทธรรมธกิจ เพื่อส่งเสริมสนับสนุนของการทำนาธรรมชาติ เลิกใช้สารเคมี ลดการทำนาเคมี โดยทำเป็นตัวอย่างเพื่อให้เห็นว่าการทำนาช่วยชาวนาให้มั่นคงและยั่งยืนได้จริง โดย ดร.วรวัฒน์ ศัลยกำจร (2558) ได้กล่าวว่า “การเปลี่ยนใจชาวนาที่ทำนาเคมีมาเป็นเวลานานจนเคยชินให้มาทำนาธรรมชาติไม่ใช่ปุ๋ยเคมี ไม่ใช่ยาฆ่าหญ้า เป็นเรื่องยากมากถึงยากที่สุด แต่ธรรมธกิจกลัวยากกลัวที่จะเปลี่ยนใจชาวนา ไม่ใช่ด้วยเงินซื้อข้าวราคาแพง ไปขายราคาแพงๆ แต่เปลี่ยนด้วยการให้ความรู้ ทำให้ดูเป็นตัวอย่างให้ความมั่นใจกับชาวนาว่าจะเดินไปด้วยกัน”

เกษตรกรสวนผลไม้ก็เช่นเดียวกัน การปรับเปลี่ยนให้เลิกใช้สารเคมี หันมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์และสารชีวภัณฑ์ทดแทน จึงเป็นเรื่องที่ไม่ง่ายนัก ดังนั้นการพัฒนาแบบการสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลงเกษตรสู่การทำเกษตรอินทรีย์ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อให้เกษตรกรได้เข้าสู่การทำเกษตรอินทรีย์ ซึ่งผลการวิจัยที่ได้จะเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมการเกษตรในชุมชนอื่นๆ ต่อไป

การวิจัยครั้งนี้ ได้นำลักษณะการสื่อสารเพื่อการพัฒนาที่มีการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศน์และแนวคิดด้านการสื่อสารตามแบบจำลองเชิงถ่ายทอด (transmission model) มาสู่การสื่อสารตามแบบจำลองพิธีกรรม (ritualistic model) ทำให้เป็นการสื่อสาร

101

การสื่อสารกับเกษตรกรเพื่อเปลี่ยนแปลงเกษตรกรสู่การทำเกษตรอินทรีย์ เป็นการสื่อสารสองทางแบบสมมูลและได้ใช้การสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม ประกอบด้วย 3 ประเด็น ดังนี้

1) การมีส่วนร่วมด้วยบุคคล (Participation by person) หมายถึง คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมเป็นทีมวิจัยที่เรียกว่า “ทีมวิจัยชุมชน” ได้แก่ ผู้นำชุมชน นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรอำเภอ และเกษตรกร จะเห็นได้ว่า การมีส่วนร่วม ในระดับนี้มีทั้งหมดสามส่วนด้วยกัน คือ ผู้นำและคนในชุมชน นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรอำเภอ และนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

2) การมีส่วนร่วมด้วยเนื้อหา (Participation by content) ในความหมายถึง การวิจัยครั้งนี้ใช้เนื้อหาเรื่องเกษตร

3) อินทรีย์ ซึ่งการทำการเกษตรเป็นอาชีพหลักของชุมชน เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชุมชน เพื่อชุมชน มีสุขภาพที่ดี สิ่งแวดล้อมที่ดี และสามารถพัฒนาชุมชนให้มีมูลค่าเพิ่มในฐานเศรษฐกิจของชุมชนต่อไปในอนาคต การมีส่วนร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูลชุมชน การเกษตร และการเกษตรอินทรีย์ จะเห็นได้ว่า การมีส่วนร่วมในระดับนี้ มีสองส่วนด้วยกัน คือ ผู้นำและคนในชุมชน และนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

4) การมีส่วนร่วมด้วยกระบวนการ (Participation by process) หมายถึง สมาชิกในชุมชนจึงมีส่วนร่วมคิดใจยุทธการวิจัยร่วมให้ข้อมูลชุมชน ร่วมวางแผนการทำเกษตรอินทรีย์ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชน และร่วมรับผลประโยชน์ต่อการทำเกษตรอินทรีย์ จะเห็นได้ว่า การมีส่วนร่วมในระดับนี้ มีสองส่วนด้วยกัน คือ ผู้นำชุมชนและคนในชุมชน และนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

4. การเปลี่ยนแปลงของเกษตรกรในการทำเกษตรอินทรีย์

การสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมเพื่อส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ มุ่งเน้นให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ให้เห็นผลสำเร็จ การกำหนดประเภทของผลไม้ในการทำเกษตรอินทรีย์ รวมทั้งเป็นผู้กำหนดให้มีการอบรมการผลิตและการตลาดภายหลังหลังจากที่ได้ตัดสินใจเข้าร่วมโครงการ “ผลไม้อินทรีย์” และยังร่วมกำหนดแนวทางในการส่งเสริมให้เกษตรกรคนอื่นๆ ได้เข้าร่วมในโครงการต่อไป

อภิปรายผล

การสื่อสารเน้นผู้รับสารเป็นศูนย์กลาง (กาญจนา แก้วเทพ และคณะ. 2551 : 15-16) ทำให้ได้รับข้อมูลในระหว่างการค้าและการวิจัย เป็นการเก็บข้อมูลชุมชนและนำมาวิเคราะห์ตามเงื่อนไขและสภาพของชุมชนเป็นหลัก ทำให้การให้ข้อมูลข่าวสารต่างๆ สอดคล้องกับทัศนคติและความต้องการของชุมชน ตามแนวคิด K-A-P รวมถึงมีการคืนข้อมูลให้กับชุมชน ผู้นำชุมชน และนักวิชาการส่งเสริมการเกษตรที่มีส่วนส่งเสริมการเกษตรของชุมชนบ้านจำรุง รวมถึงการรับฟังความคิดเห็นของชุมชน เป็นการสื่อสารสองทางแบบสมมูล (two-way symmetrical communication) สอดคล้องกับ กาญจนา แก้วเทพ (2543 : 145-146) ได้กล่าวถึงผลกระทบที่เกิดจากการสื่อสารการเกษตร ในมิติของการปฏิบัติ มักเป็นมิติที่ไม่สัมพันธ์กับความรู้และทัศนคติที่กล่าวมา ทั้งนี้ งานวิจัยหลายเรื่องสรุปว่า การที่เกษตรกรจะนำความรู้ใหม่ได้ปฏิบัติได้จริงนั้น จำเป็นจะต้องมีเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยด้วยในการปรับเปลี่ยนให้เหมาะกับการนำไปปฏิบัติของผู้รับสารนั้น ผู้ส่งสารจะต้องมีการป้อนกลับ (feedback) ข้อมูลข่าวสารจากฝ่ายเกษตรกร พร้อมกันนั้นผู้ส่งสารต้องเปลี่ยนแบบจำลองการสื่อสารจาก Transmission Model ที่ยึดเอาผู้ส่งสารเป็นตัวตั้งมาเป็น Ritualistic Model ที่ต้องพบกันครึ่งทางระหว่างผู้ส่งและผู้รับสาร

ลักษณะของการสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลงเกษตรกรสู่การทำเกษตรอินทรีย์ ทำให้เป็นการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมใช้การสื่อสารสองทาง มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลและการป้อนกลับข้อมูลเป้าหมายของการสื่อสารเป็นไปตามแบบจำลองการสื่อสารเชิงพิธีกรรม (ritualistic model) คือมุ่งสร้างความเข้าใจร่วมกันมากกว่าจะเป็นการโน้มน้าวใจให้ผู้รับเห็นคล้อยตามผู้ส่ง (กาญจนา แก้วเทพ และคณะ. 2551: 15-16) เพื่อให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ ร่วมประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์จากการทำเกษตรอินทรีย์

ภาพ 1 รูปแบบการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมเพื่อการเปลี่ยนแปลง
 เกษตรกรผู้ทำเกษตรอินทรีย์ของชุมชนบ้านจำรุง อำเภอกาหลง
 จังหวัดระยอง

นอกจากนี้ ผลการวิจัยสอดคล้องกับแนวคิดในเรื่องการสื่อสารและการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม (ศิรินาถ ทิพรัตน์. 2554 : 26) เกษตรกรชุมชนบ้านจำรุงได้มีส่วนร่วมในทุกๆ ด้าน 1) การมีส่วนร่วมในการคิดที่จะกระทำในประเด็นที่เกี่ยวข้องมากขึ้น ซึ่งจะทำให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการคิดดำเนินการและตัดสินใจ 2) การมีส่วนร่วมโดยการรวมตัวกัน มีการทำกิจกรรมใดๆ ร่วมกันอย่างมีอิสรภาพ เสมอภาค และเท่าเทียมกัน ทำให้เกิดการสื่อสารขึ้น ซึ่งได้เข้ามามีบทบาทในการแสดงความคิดเห็นถึงกิจกรรมต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นบนพื้นฐานความต้องการของเกษตรกร 3) การมีส่วนร่วมในกระบวนการทั้งหมดของกิจกรรมนั้น ๆ โดยมีการประชุมและสื่อสารภายในชุมชนให้ผู้สนใจเข้ามามีส่วนร่วม 4) การมีส่วนร่วมเพื่อปรับปรุงวิถีชีวิตของตนหรือของกลุ่มให้ดีขึ้น ซึ่งทำให้เกษตรกรได้เข้ามามีส่วนร่วมกับโครงการ “ผลไม้อินทรีย์” ภายในชุมชนบ้านจำรุง

ข้อเสนอแนะ

1. จากการสื่อสารเพื่อส่งเสริมการเกษตรอินทรีย์อย่างมีส่วนร่วมได้ส่งผลทำให้เกษตรกรเกิดการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น ควรศึกษาแนวทางการสื่อสารสำหรับขยายการทำเกษตรอินทรีย์ภายในชุมชนเพื่อเป็นการสร้างเครือข่ายการทำเกษตรอินทรีย์ในชุมชนให้กลายเป็นชุมชนที่มีการทำเกษตรอินทรีย์หรือการทำเกษตรแปลงใหญ่ร่วมกันของชุมชนและนำการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมไปประยุกต์ใช้กับการส่งเสริมการเกษตรชุมชนและในบริบทอื่นๆ

2. การสื่อสารเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ควรศึกษาแนวทางการสื่อสารการตลาดหรือการสร้างช่องทางการจำหน่ายผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์เฉพาะทาง เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลผลิตอินทรีย์ เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับเกษตรกร

การนำไปใช้ประโยชน์

1. การสื่อสารเพื่อทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของเกษตรกรผู้ทำเกษตรอินทรีย์ควรใช้การสื่อสารสองทางอย่างสมดุล โดยมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลและการป้อนกลับข้อมูล การนำเสนอข้อมูลที่ชัดเจน สามารถแก้ปัญหาให้กับชุมชนได้และต้องสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถตัดสินใจเข้าร่วมในการทำเกษตรอินทรีย์

2. การมีส่วนร่วมควรให้ชุมชนมีส่วนร่วมทั้งการมีส่วนร่วมโดยบุคคล การมีส่วนร่วมด้วยเนื้อหา และการมีส่วนร่วมด้วยกระบวนการ เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในทุกด้าน ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมประเมินผล

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้สำเร็จสมบูรณ์ด้วยความอนุเคราะห์จากผู้ที่เกี่ยวข้องมากมายและที่ช่วยสนับสนุนส่งเสริมให้ผู้วิจัยสามารถทำการวิจัยครั้งนี้ได้สำเร็จลุล่วงด้วยดี ในการนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณสถาบันวิจัยและพัฒนาที่ให้คำแนะนำในการดำเนินการวิจัยมาโดยตลอด รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ ที่ปรึกษาตลอดโครงการ รศ.ปราณี สุรสิทธิ์ อาจารย์สาขาวิชานิติศาสตร์ และ ผศ.ดร.ธณภูมิ ศิริงาม อาจารย์สาขาเกษตรศาสตร์ รวมทั้ง นักวิชาการเกษตรอำเภอ ผู้นำชุมชน เกษตรกรชุมชนบ้านจำรุง ที่มีส่วนร่วมในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้เป็นอย่างดี

References

- Kaew Thep. K. et all. (2000). **Community Media: Knowledge Processing**. Bangkok: Thailand Research Fund (TRF).
- Kaew Thep. K. et all. (2008). **Communication-Environment**. Bangkok: PhapPhim.
- Kwangkiri, P. (2008). **Community radio and enhancing the efficiency of communication for community organization development: Case study: Ban Chamrung, Moo 7, Noen Kho Subdistrict, Kaeng district, Rayong province**. Thesis for Master degree in Community development curriculum, Thammasat University.
- Ministry of Agriculture and Cooperatives. (2015). **Ministry of Agriculture Driven the national organic development strategy to promote and development product image of Thai organic agriculture services to be known both at home and aboard**. Retrieved from https://www.moac.go.th/ewt_news.php?nid=14666 [August 12, 2016]
- Roonkasem, N. et all. (2015). **Public participation in capacity contribution for community tourism: case studies, homestays, Ban Chanrung, Rayong province**. Research granted by Phranakhon Rajabhat University.
- Srimuk, S. (2013). **The impact of the use of agricultural chemicals in Thailand**. Retrieved : http://library.senate.go.th/document/Ext6409/6409657_0002.PDF
- Sunlayakhamjon, W. (2015). Another voice from consumers. Retrieved: <https://www.facebook.com/Thamturakit/photos/a.512303725512084.1073741830.425300194212438/878393888903064/?type=1&theater> [September 8, 2015]
- Thipparat, S. (2011). **Development of organic agriculture communication of Pakasit Park (The Crown Property Bureau) with participation in the case of Ban Nong Bua, Mueang Ngai Subdistrict, Chiang Dao District, Chiangmai Province**. Thesis for Master of Science degree in Sustainable Social Landscape Development. Maejo University.
- Viriyawity, N. (2017). Communication strategy for promoting organic farming with participation of Ban Chamrung community, Klaeng district, Rayong province. **Journal of the Researchers Association**. 22 (2), 154-1164.